

Antal Tamás¹

A bírói függetlenség megtörése Magyarországon: az 1948. évi XXII. tc. elfogadása

A történelmi körülmények

A második világháborút követő koalíciós időszakban a Magyar Kommunista Párt által tervezett proletárdiktatúra útjában leginkább a bíróságok álltak. E közjogi akadályon az igazolási eljárások és a népbíráskodás, valamint a B-listázás sem változtattak 1945 és 1946 folyamán, még akkor sem, ha ezeket a bírósági szervezet is megszínylette.² A kisgazdapárti többségű nemzetgyűlés és a koalíciós kormány még nem állt teljesen a kommunista vezetők ellenőrzése alatt, amit az utóbbi exponensei propagandával is törekedtek ellensúlyozni. E támadások egyik gócpontjába a bíróságok kerültek az országos és a helyi politikában egyaránt, azzal a szlogenel, miszerint „a bírák legyenek függetlenek a nép ellenségeitől, de nem a néptől”.³

A független bírakkal szembeni jogi nyomás a tetőpontját az 1948:XXII. tc.-kel érte el, amely a bírák és az államügyészek jogállásának, áthelyezésének és kényszernyugdíjazásának 1869 óta fennálló garanciális szabályait⁴ áttörve

¹ Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európai Jogtörténeti Tanszék. Kapcsolat: antalt@juris.u-szeged.hu.

² Nánási László: A magyarországi népbíráskodás joganyaga, 1945–1950. In Gyenesei József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás*. Kecskemét, Adria, 2011. 6–55; Tánczos-Szabó Ágota: „Ennek a tisztnek a viselése nagyon tövises”. Tanácsvezető bírók, népügyészek és laikus bírák a háború utáni felelősségre vonás folyamatában. In Gyenesei József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás*. Kecskemét, Adria, 2011. 78–87; Antal Tamás: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1938 és 1950 között. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből IV*. Budapest–Szeged, OBH, 2019. 62–97.

³ Gerő Ernő: Követeljük, hogy a Kisgazdapárt teremtsen rendet a soraiban. *Délmagyarország*. 1946. december 10. 278. 1.

⁴ Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875*. Budapest, Akadémiai, 1982; Máthé Gábor: A bírói hatalom két alapvető törvénye. In Gosztorny Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2018. 195–203; Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:IV. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében. In Mezey

lehetővé tette, hogy az igazságügy-miniszter – az úgynevezett főfelügyeleti jogából eredően – bármely bírót a *beleegyezése nélkül* is más bírósághoz helyezhessen át azzal a korlátozással, miszerint a Kúria bíráit csak a Budapesten működő bíróságokhoz, az ítélőtáblák bíráit pedig csak másik ítélőtáblához, valamelyik törvényszékhez vagy törvényszéki székhelyen működő járásbírósághoz lehetett áthelyezni; egyéb bírósághoz csak akkor, ha ezt az érintett a meghallgatása során maga kérte. Ugyanazt a személyt egyszer helyezhették át a szóban lévő törvény alapján. E jog a minisztert eredetileg 1948. március 23-tól 1949. december 31-ig illette meg, ténylegesen azonban 1949. október 26. után a törvényt már nem lehetett alkalmazni (1949:9. tvr.). Hasonlóak voltak a végelbánás alá vonás klauzulái is, ami jelenthetett nyugdíjazást vagy felmentést; ez esetben ama minisztertanácsi rendelkezés, amely szerint a negyvenötödik életévét be nem töltöttek nyugdíjra általában nem tarthattak igényt (6.800/1946. M. E. rend.), nem volt alkalmazható.

Ha az áthelyezést az eljárás alá vont bíró nem fogadta el, és az ötvenötödik életévét betöltötte, kérhette helyette a nyugdíjazását, egyébként viszont abban az esetben, ha a kijelölt új állást nem foglalta el, a hivataláról – s az azzal kapcsolatos ellátási, valamint a szolgálata alapján támasztható minden egyéb igényéről – lemondottnak kellett tekinteni. Az eljárással kapcsolatos nyilatkozatának elmaradása az érdemi határozathozatalt nem akadályozta. Az ítélőtáblai elnökökre nézve ugyanakkor kizárólag csak a kényszernyugdíjazás lehetősége állt fenn, az áthelyezésüké nem.

Az 1948:LII. tc. e rendelkezések hatályát *kiterjesztette* a Közigazgatási Bíróság és a Szabadalmi Bíróság bíráira – ezek ugyanis formailag a miniszterelnök és az iparügyi miniszter főfelügyelete alatt álltak –, valamint az igazságügyi tárca körébe tartozó azon közszolgálati alkalmazottakra, akik az illetményeik szempontjából a bírakkal és az államügyészekkel estek egy tekintet alá. Az igazságügy-miniszter bármely további igazságügyi közalkalmazottat is hivatalból végelbánás alá vonhatott, valamint bármelyik közjegyzőt vagy bírósági végrehajtót elmozdíthatta az állásából.⁵ Az elbocsátó határozat hatálya a közléstől számított 3–6 hónap elteltével állt be, függően a konkrét szolgálati viszony jellegétől.

Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére*. Budapest, Gondolat, 2005. 37–70; Máthé Gábor: A jogreformok „alkotmányos” tárgyalásának előkészítése. In Béli Gábor – Korsós-né Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Pécs, Publikon, 2016. 177–184.

⁵ Rokolya Gábor: Leszámolás a polgári közjegyzőkkel (1945–1956). *FORVM. Acta Juridica et Politica*, 7. (2017) 1. 83–97, különösen: 83–90; Rokolya Gábor: *Az államosított közjegyzőség története*. A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára, 78. Szeged, Iurisperitus, 2019. 70–90.

Az 1948:XXII. tc. miniszteri indoklásában ekként törekedett Ries István sommásan megokolni a jogállamisággal és a történelmi alkotmánnyal össze nem férő rendelkezéseket:

„jelentősebb szervezeti változások⁶ idején a múltban is felmerült annak szüksége, hogy az ítélőbírák áthelyezhetetlensége átmeneti időre felfüggesztessék. Ez a szükség – figyelemmel a végbement területi változásokra és a demokratikus átalakítás szempontjaira – ez idő szerint is fennáll, éppen ezért a javaslat 1. §-a megadja az igazságügy-miniszternek azt a lehetőséget, hogy a főfelügyelete alatt álló bíróságok ítélőbíráit, beleegyezésük nélkül is, áthelyezhesse. Az 1. § (2) bekezdése, a felsőbbbíróságok tagjainak rendszerint idősebb korára való tekintettel, azt a méltányos megszorítást tartalmazza, hogy az ilyen bírák csak nagyobb városokba helyezhetők át. A szükség által nem indokolt hátrányok elkerülése céljából az 1. § (3) bekezdése csak egyszerű áthelyezést tesz lehetővé, (4) bekezdése pedig az áthelyezési jog gyakorlását záros határidőhöz köti, ami a bírói függetlenség elvi elismerését és fenntartását jelenti. A § (5) bekezdése azon a megfontoláson alapszik, hogy az ott felsoroltak [a Kúria elnöke, másodelnöke, az ítélőtáblák elnökei, a budapesti tábla alelnöke] állásának megfelelő más állás aligha található, és így az illetők áthelyezése nem jöhet tekintetbe.”⁷

A bírói függetlenség kérdése az országgyűlés előtt

Az országgyűlésben 1948. március 4-én és 5-én vették napirendre a törvényjavaslatot, amelyet előzőleg, február 17-én az alkotmányjogi és közjogi, valamint az igazságügyi együttes bizottság tárgyalta meg Kállai Gyula elnöklete alatt, majd

⁶ E helyütt nem mulaszthatjuk el számba venni a bírói áthelyezést lehetővé tevő jogszabályi felhatalmazásokat, amelyekre a „jelentősebb szervezeti változások” fordulat utalhatott. Ilyen volt az elsőfokú királyi bíróságok szervezése 1871–75-ben (1871:XXXI. tc., 1875:XXXVI. tc.), a pesti és a marosvásárhelyi királyi tábla felállítása 1861-ben s 1868-ban, majd az ítélőtáblák decentralizációja 1890–91-ben (1868:LIV. tc., 1890:XXV. tc.), a rokoni összeférhetetlenség keletkezése az 1871:IX. tc. alapján, továbbá a fegyelmi szankció keretében történő áthelyezés az ugyanezen, majd pedig az 1936:III. tc.-ben foglalt megfelelő (nem egyoldalú) eljárás után, illetve az 1920:XI. tc. nyomán. Ugyancsak idetartoztak a táblai tanácsjegyzői szolgálatra (1891:XVII. tc.) vagy a felső bíróságok munkájának megszorodása esetén beleegyezéssel a Kúriához és az ítélőtáblákhoz (1925:VIII. tc.), beleegyezés nélkül pedig az Igazságügyminisztériumba történő berendelés esetei (1912:VII. tc., 1940:XXXVI. tc.). Az 1939:II. tc. a háború miatt nem működő bíróságok alkalmazottainak áthelyezésére, az 1939:IV. tc. az izraelita vallású bírák végkielégítésére és nyugdíjazására, valamint az 1871:VIII. tc. és az 1936:III. tc. a hivatásuknak egészségi okból megfelelni nem képes bírák kényszernyugdíjazására biztosított lehetőséget egy előzetes, fegyelmi jellegű eljárást követően. Az államterület részeinek ellenséges megszállása az első világháborúban, majd az elvesztésük, azután az 1938 és 1941 közötti gyarapodások ismét szükségessé tettek áthelyezéseket.

⁷ A Magyar Országgyűlés irományai (a továbbiakban: OGYI) 1947–49, 1. kötet, 91. szám. 487–488.

a többségi véleményben, egyetlen stiláris módosítással, támogatta a szövegezést.⁸ Közös *kisebbségi véleményt* Matheovits Ferenc, Székely Imre Kálmán és P. Ábrahám Dezső terjesztett elő. Mind az 1946:I. tc.-ben felsorolt állampolgári jogokkal s a párizsi békeszerződéssel (1947), mind a „kultúrállamok” jogszabályaival ellentétesnek találták a javaslatot: „egyrészt a közigazgatásnak: a kormánynak – a bírák függő helyzetbe hozásával – befolyásolási lehetőséget ad a bíráskodás terén s ezzel konkrét esetre vonatkozó törvényhozói hatalmat nyer, azaz a generális hatályú törvényen rést üthet, másrészt azt vetíti a köztudatba, hogy a neki nem eléggé engedelmes bíró elől az áthelyezhetőséggel s elmozdíthatósággal a számára kényes vagy politikai jellegű ügyeket a kormányzat kevésbé szilárd jellemű bíró elé viheti, miáltal azonban e törvényjavaslat az állampolgároknak az államhatalom erkölcsi jellegébe vetett hitét s a demokráciába helyezett bizalmát is megingatni alkalmas lehet.” A hármójuk álláspontja szerint az igazolásokkal, a B-listázással és a menekült bírák elhelyezésével, így több száz új kinevezéssel, a bírói kar demokratizálása már éppen eléggé megtörtént – ha egyáltalán szükség volt rá.⁹

A plénumon Faragó György bizottsági előadó tartotta a bevezető felszólalást, amelyet az 1945-ben kezdetét vett népi – az ő szavaival: gazdasági vagy szociális – demokrácia szokásos méltatásával kezdett, majd a bírói joggyakorlat addigi jogformáló szerepéről szólt: „A bíró tehát e funkciójában majdnem törvényhozói funkciót gyakorol. A bíró a maga szokásjog-kialakító működésével valóban tevékeny és elsőrangú munkása lesz annak az új jogi rendnek, amely felé a népi demokrácia, a társadalomnak ez az új magyar megjelenési formája törekszik” – mindazonáltal hangsúlyozta, hogy „a népi demokrácia, mint minden pozitív és életigenlő társadalmi rend, igényt tart a saját igazságszolgáltatásának védelmező és továbbfejlesztő eleven erejére”. Ezzel szemben a világháború utáni három évben „egyenesen felháborodást keltő” bírói döntések keletkeztek, amelyekkel némelykor még az országgyűlés (nemzetgyűlés) is foglalkozott, védekezésre készítve az államhatalmat:

„az a bíró, aki nem hajlandó magáévá tenni a mi jelenleg érvényben levő és elfogadott társadalmi szemléletünket a népi demokráciára vonatkozóan, aki tárgyilagosan szemlélve nem alkalmas arra, hogy a népi demokrácia nevében igazságot szolgáltatson, sőt a bírói gyakorlat révén egy törvényerejű és generális hatású jogforrásnak teremtő munkása legyen – mert az új magyar szokásjog is magán kell hogy hordozza annak a társadalmi életformának arculatát, amelynek méhéből születik: a demokráciáét –, az feltétlenül olyan személy, akit joga van a mostani társadalmi rendnek, a demokráciának eltávolítani arról a helyről, ahol ezt a tevékenységét eddig kifejtette.”¹⁰

⁸ OGYI 1947–49. 1. kötet, 93. szám, 497–499.

⁹ OGYI 1947–49. 1. kötet, 93. szám, 500–501.

¹⁰ A Magyar Országgyűlés naplója (a továbbiakban: OGYN) 1947–49, 3. kötet, 1220–1221. hasáb.

Az előterjesztett kisebbségi véleményt, amely ellenezte a törvényjavaslatot, insznuálónak bélyegezte Faragó, mivel a többségi állásponttal szemben „kompromitálni” szándékozta a magyar demokrácia „nemes intencióit” az országban belül és kívül egyaránt. A javaslatot elsősorban azzal törekedett megvédeni, hogy határozott időtartamra vonatkozott a hatálya, ezzel önmaga szabott gátat a kormány tevékenységének, az alkotmányellenesség vádját pedig azzal hárította el, hogy egyetlen alkotmány sem örök érvényű, tehát a módosítása sem kizárt, ha azt a társadalmi változások szükségessé teszik. Elismerte a törvény „szükségrendszabály” jellegét, ugyanakkor a benne foglalt intézkedések szerinte méltányos mivoltára is felhívta a figyelmet. A bizottsági kisebbségi vélemény előadója, Matheovits Ferenc nem tartózkodott az ülésteremben, így az ellenzők álláspontját szóban nem fejthette ki.¹¹

Keleti Péter a Demokrata Néppárt soraiból az 1869:IV. tc.-et méltatta, midőn a *függetlenség fogalmának* mibenlétét vizsgálta:

„a bírói függetlenség tehát a bírói funkcióhoz, az igazságos ítékezés lelki műveletéhez szükséges szabadság. Az ilyen szabadsággal ítélező bíró lelkében az ítékezés logikai és pszichológiai menetét semmi külső behatás nem zavarhatja. A bizonyítékok befolyásmentes mérlegelésével az emberileg elérhető maximális, úgynevezett anyagi igazságnak megfelelő tényállás rekonstruálása tárgyilagos alapot fog nyújtani az épp alkalmazandó jogszabály önálló kiválasztására.”

Nagyon kifejezően mutatott rá a *jogállami* törvénykezés lényegére: „bár a bíró környezetétől, a társadalomtól, amelyben él, a korszellemről, amelynek tanítását lelkében viseli, elszakadni nem tud, mégis bírói székében szelektál minden egyéb tényezőt, amely organikusan nem illik a konkrét kérdés elbírálásánál tudatának elemei közé. Eszme és gondolat, bizonyításmérlegelés és ténymegállapítás, jogszabálykiválasztás és -alkalmazás, helyeslő vagy rosszaló értékelés a független bíró autonóm belső ügye. Így a bírói függetlenség a bírói hatalomnak biztosítéka és egyben esszenciális fogalmi eleme a modern államnak. Célja a közjó megvalósítása érdekében a bírói ítékezés szabadságát mindenféle elismerő vagy helytelenítő kritikától, a kormányhatalom nyomásától, a közvélemény irányítható szenvedélyeitől mentesíteni”.¹² Voltaire szállóigének számító gondolatára is hivatkozott: „szabadnak lenni annyi, mint csupán a törvénytől függni”; a törvény értelmének feltárása és a konkrét esetre alkalmazása viszont a bíró szabadsága: „a kormánytól való bármilyen, csak időleges függőség is, amely a félelem pszichológiájánál fogva befolyásolhatná, a végrehajtó hatalmat pedig konkrét esetre vonatkozó törvényhozói puvoárral ruházná fél, az állampolgári szabadságot a legnagyobb mértékben

¹¹ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1222–1223. hasáb.

¹² OGYN 1947–49, 3. kötet, 1224. hasáb.

veszélyeztetni alkalmas” dolog. A bíró kormány általi önkényes áthelyezhetősége a Damoklész-kard, amely a személyiségét és a döntéseit befolyásolhatja. Vargha Ferencet, a nagy tekintélyű egykori koronaügyészt idézve rámutatott:

„ha az elmozdíthatatlanság és az áthelyezhetetlenség, a pragmatikus értékű garancia nem volna, a bírói függetlenség írott malaszt lenne. A nem szilárd jellemű, félénk, aggódó természetű bírónak nem is volna szüksége a kormány bizalmas beavatkozására, mert az ilyen jellemű ember a félénkség pszichológiájánál fogva keresné az alkalmat, hogy a kormány jóindulatát megnyerje, nehogy állását veszítse.”¹³

Keleti helyesen hangot adott annak is, miszerint a bírák demokratikus ítélkezésének legalább annyira lényeges feltétele, hogy a jogalkotó szervek tartalmilag demokratikus jogszabályokat bocsássanak ki, mint az, hogy e normákat befo-lyástól mentesen alkalmazzák. Adatokkal bizonyította továbbá, hogy 1945 óta az igazolási eljárások, a B-listák és az egyéb döntések nyomán a Kúrián szolgáló 64 bíró közül 14 volt új kinevezésű, a budapesti ítélőtábla 114 fős állományába pedig 61 újonnan kinevezett bíró tartozott.

„Végső konklúzióként csak annyit kívánok mondani – összegezte a szóló demokrata hitvallását –: a bírói függetlenség a jogállam alkotmányának gerince, a polgárjogok szabad gyakorlása e nélkül el sem képzelhető, kiépítése, megerősítése, körülbástyázása demokratikus rendünk alkotmánybiztosítója, így nem egyéni, kari vagy osztályérdek, hanem egyetemes emberi, nemzeti és államérdek.”¹⁴

A véleménye szerint a törvényjavaslatra 1948-ban már nem volt szükség, de különben is hibás elgondolásnak tekintette, hogy a „demokratikus kormányok” által kinevezett bírákra szintén kiterjedt a hatálya. Feltett két kérdést: mi szükség a további változtatásokra, ha már az addigiak is a demokratikus kormányzattól és a népbíróságoktól eredtek, valamint a bíróként történő áthelyezés elvetése esetén miért nem alkalmazzák más közszolgálatban az érintett személyt? Ez utóbbi megoldás „sokkal szociálisabb” lett volna.

Orbán László a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült koalíció nevében üdvözölte a javaslatot, mivel már korábban is, a költségvetési vita során, kifejtette nézeteit az ellenzékkel és a magyar bírákkal szemben. Most ekként fogalmazott: „azt kell mondanom, t. Országgyűlés, hogy a magyar demokrácia tengerében a reakció szigeteként áll az igazságszolgáltatás területe. Bíróságaink jelentékeny része kínai fallal vette körül magát, kínai fallal bástyázták körül a bíróságokat, hogy oda a demokráciának még csak a szele se tudjon behatolni”. Elismerte ugyan, hogy a hazai bíróságok a Szálasi vezette

¹³ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1225–1226. hasáb.

¹⁴ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1227–1230. hasáb.

fasiszta erőket általában nem támogatták, de számára az az álláspont, hogy „ha valaki nem volt nyilas, ez egyúttal annak bizonyítéka, hogy demokrata volt”, elfogadhatatlannak bizonyult. Már most hangoztatta a később négy évtizeden át emlegetett „Horthy-fasizmus” teóriáját, amivel praktikusán meg lehetett kerülni az érvelési vagy ténybeli akadályokat. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület tiltakozását elkésettnek tartotta, mivel inkább az 1921:III. tc. („rendtörvény”) és az úgynevezett „zsidótörvények” ellen kellett volna tiltakoznia.¹⁵

A legsúlyosabb vádpontokat azonban a bírói kar 1945 *utáni magatartásában* látta: „nincs olyan demokratikus vívmány, amelyet ne igyekeztek volna a bírói pulpitusról elgáncsolni, nincs olyan harca a magyar demokráciának, amely ne találta volna bíránk elég jelentékeny részét a másik oldalon, az ellenség oldalán!” Utalt e helyt a földreformra, ahol a bíróságok a népi fórumok munkáját nem ismerték el jogszerűnek, az „állatperekre” és az államosítással összefüggő egyes perekre, ahol a kiadott rendeletekben lévő joghézagokat használták fel a kormányzat intenciójának megkerülésére, továbbá az állami vállalatokkal és a fővárossal szembeni, az elbocsátások miatt hozott marasztaló határozatokra, amelyekkel nagy összegű kártérítéseket vagy nyugdíjakat ítélt meg B-listás főtisztviselők javára az állammal vagy Budapest törvényhatóságával szemben. Szintén hevesen kritizálta az áldrágítással összefüggő eljárásokat, mivel azokban a „nagyvadakkal” szemben a bírák túl elnézőek voltak, és csak a parasztemberekre sújtották komoly szankciókkal.¹⁶ A bírói fegyelmi eljárásokról ugyancsak negatív véleményt formált,¹⁷ mondván, „három esztendő alatt egyetlen olyan eset sem fordult elő, amikor bírói fegyelmi eljárás alapján egyetlen bírót valamilyen büntetésre, elmozdításra, áthelyezésre vagy akár csak pénzbüntetésre ítélték volna antidemokratikus ítéletek, demokráciaellenes magatartás miatt”. Ezért a törvénykezésben „szabadon garázdálkodó” és „reakciós szellemű” bírakkal szemben jogosnak látta a javaslatban foglalt fellépést.¹⁸

Összességében a dolgozó néppel szembeni „jogtipró” tevékenységért az 1946:I. tc.-ben biztosított jogokat elvető bírákat tartotta felelősnek, így a „köztársasági törvénnyel” nemcsak hogy nem találta ellenkezőnek a szóban lévő javaslatot, de éppen annak *biztosítékaként* aposztrofálta. Mesterkéltné módon a magyar történeti alkotmány fogalmával is indokolta a megváltozott közjogi és politikai viszonyok védelmét:

¹⁵ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1242–1244. hasáb.

¹⁶ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1245–1246. hasáb.

¹⁷ Bódiné Beliznai Kinga: A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben. *Jogtörténeti Szemle*, 21. (2019), 2. 19–29; Homoki-Nagy Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. *FORVM. Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 45–68.

¹⁸ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1246–1247. hasáb.

„[m]a az alkotmányunknak integráns része például a földbirtokreform-törvény, például a nehéziparnak, a bankoknak az államosítása; például a köztársaságról szóló törvény, a választójogról szóló törvény, ezek jelentik ma az alkotmányunkat, ezek alkotmányunk szervei. Élő alkotmányunkat az veszélyezteti, ha a bírák szembe helyezkednek ezekkel az alaptörvényekkel! Éppen a mai helyzet ütközik alkotmányunkba, a mai bíróságaink működése sérti alkotmányunkat, és az a törvény felel meg az alkotmányunknak, amely elősegíti, hogy új alkotmányos rendünk, demokratikus alapintézményeink hatékony védelmet nyerjenek, amely előmozdítja, hogy olyan bírák gyakorolják az igazságszolgáltatást, akik akarják és tudják is védeni ezeket az alapintézményeket, akik szívvel-lélekkel a demokrácia oldalán vannak. Ez a törvény tehát nem gyengíti, hanem erősíti, körülbástyázza új demokratikus rendünket és köztársasági alkotmányunkat.”¹⁹

Minderre tekintettel nyíltan akként fogalmazott:

„most megindítjuk a harcot bíróságaink demokratizálásáért. [...] Félnivalójuk csak azoknak van, akik nem tudják, vagy nem akarják elfogadni népi demokráciánk rendjét. Ezeknek meg kell tanulni most a maguk bőrén a magyar demokrácia három esztendő történetének nagy leckéjét, azt a leckét, hogy nem lehet büntetlenül szembeszállni a magyar demokráciával, azt a leckét, hogy aki szembeszáll a magyar demokráciával, menthetetlenül elbukik.”²⁰

A történelem távlatából aligha szükséges ehhez bármit hozzátenni. Anélkül, hogy további részletekbe bocsátkoznánk, röviden összefoglaljuk a vita ezután következő részét. Ebben Alvinczy Imre demokrata párti képviselő fejtegette ki ellenvéleményét a javaslat állítólagos demokratikus voltával szemben, hivatkozva arra, miszerint a világháborút követően a magyar bírói és ügyészi kar „hihetetlen áldozatkészséggel és kötelességérzettel látott munkához és teljesítette feladatát”, ezért nem érdemelte azt a bánásmódot, ami a javaslatban kifejezésre jutott. A hatalmi ágak elválasztásának tana szempontjából szintén opponálta azokat a hatásköröket, amelyeket az igazságügy-miniszternek adni szándékoztak. Halász Aladár és a Radikális Párt azonban a bírói függetlenséget csupán egyfajta tabunak, fétisnek minősítette, ezért, Alvinczyvel szemben, támogatta a törvényjavaslatot, ugyanakkor lényegesen mérsékeltebben közelítette meg a problémát, mint a kommunista képviselők, nyomatékosan megjegyezve, hogy a magyar bírói kar nem általában állt szemben az 1945 óta tartó „forradalommal” s a népi demokráciával, hanem csak annak egyes tagjai – a megfélemlítés tehát nem lehetett helyes intenciója a jogalkotónak.²¹

¹⁹ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1248. hasáb.

²⁰ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1249, 1251. hasáb.

²¹ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1255–1268. hasáb.

Az igazságügy-miniszteri válaszában Ries István a történeti alkotmánnyal kapcsolatos, öröknek mondható dilemmára hivatkozott:

„[a] magyar közjog nem ismer alaptörvényeket. A jogi közfelfogás ismer bizonyos törvényeket, amelyeket az alkotmány szempontjából fontosaknak tart, de közjogi-lag minden törvény egy másik törvénnyel hatályon kívül helyezhető és új törvény alkotható. A bírói függetlenségről szóló 1869:IV. tc. sem alaptörvény. Ha bizonyos időkben nem válik be, akkor reformálni kell, sőt esetleg hatályon kívül kell helyezni. Egyébként Magyarország királyság volt, s most köztársaság, tehát alapjaiban változott meg az egész magyar alkotmány. Ha elfogadnánk az ellenzéki szónokok érvelését, akkor a forradalom minden alkotása alkotmányellenesnek volna bélyegzendő és érvénytelen lenne.”

Ebből fakadóan nem ismerte el az „alkotmányellenes” vagy „alkotmányba ütköző” kritikákat, mivel azok a nézete szerint nem adtak alapot olyan megközelítésekre, amelyek átlépésén ne „tehetné túl” magát az országgyűlés. Magát a bírói függetlenséget – a korábbi beszédeivel egyezően – az egész magyar múltban csak fikciónak, a valóságban a kormány kedvét kereső bírák frázisának tartotta, különösen a Kúria bírái esetében (például Méhes Ignác és Töreky Géza nevét citálta, akik Fürst Sándor és Sallai Imre perében ítéleztek 1932-ben).²²

Véleménye szerint a törvény időbeli hatálya – a közel két év – elegendő lehetett arra, hogy megállapítható legyen egy-egy bíró ítélezési gyakorlatából, mennyire tette magáévá a „demokratikus szellemet”, mert, mint mondta:

„el tudok képzelni a közigazgatás bizonyos területén nem egészen demokratikus tisztviselőket, akiknek a rutinja, hozzáértése felhasználható a demokrácia érdekében, csak egyedül az igazságszolgáltatás terén nem tudom ezt elképzelni, mert az igazságszolgáltatás terén az ilyen ember lassú munkával ássa alá a demokrácia alapjait. Ezekről tehát meg kell szabadítani az igazságszolgáltatást, és nem szabad tovább tétlenül néznünk munkájukat. [...] Senkit a világon nem akarunk üldözni, de igenis, ahogyan itt Alvinczy képviselő úr is megállapította Orbán képviselőtársam nyomán, joga van a magyar demokráciának az ország legfontosabb alappilléret demokratikussá átalakítani.”²³

A törvényjavaslatot az országgyűlés a bizottsági jelentésnek megfelelően fogadta el, noha Pócza Lajos (Demokrata Néppárt, majd független képviselő) egy, a később

²² Zinner Tibor: Dr. Töreky Géza, a mindenkori hatalom őre? In Bódiné Beliznai Kinga (szerk.): *A Kúria és elnökei II.* Budapest, Kúria, 2015. 57–109; Kahler Frigyes – Zinner Tibor: Homo homini lupus – avagy a koncepciós ítékezés jogállami álarcban. In Jungi Eszter (szerk.): *Büntető-jogi tanulmányok*, XV. kötet. Veszprém, Győri Törvényszék, 2014. 7–96, különösen: 9–27.

²³ OGYN 1947–49, 3. kötet, 1268–1273. hasáb.

hosszú kálváriát bejárt Matheovits Ferenc (Demokrata Néppárt) pedig több módosító indítványt is előterjesztett a rendelkezések élének mérséklése céljából.

Végszó

A folyamatban soron következő jogszabályok az 1949:II. és XI. tv.-ek voltak, amelyekből az előbbi a Közigazgatási Bíróságot és a Hatásköri Bíróságot számolta fel, az utóbbi a szovjet típusú ülnökrendszert alapozta meg a büntetőeljárásban,²⁴ vagyis a laikus bírászkodás olyan formáját, amely az 1945 előtti magyar per-jogokban – a munkaügyi bírászkodás kivételével²⁵ – ismeretlen volt. A törvényszéki egyesbírászkodást teljesen megszüntette, illetve számos egyéb helyen módosította a Bűnvádi perrendtartást s annak kiegészítéseit. A népi ülnökök beemelése az ítélő tanácsokba nemcsak az elsőfokú, hanem a jogorvoslati fórumokon is megtörtént, az eljárási részletszabályok különösen ez utóbbiakon változtak meg. A laikusok a polgári perekben 1952-től jelentek meg. Az 1950. évi alkotmánymódosítással pedig az öt felsőbíróság (ítélőtábla) is befejezte hatvanéves működését.

²⁴ Köbel Szilvia: *Az emberi jogok védelmezőiből a „nép ellenségei”: A Magyar Közigazgatási Bíróság megszüntetése 1949-ben*. Budapest, GRE ÁJK, 2020; Balogh Judit: A Hatásköri Bíróság (1907–1949). *Jogtörténeti Szemle*, 20. (2018), 1–2. 55–59; Révész Béla: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1944–1990). A pártirányítás évtizedei*. Budapest, Magyar Közlöny, 2018. 56–65.

²⁵ Antal Tamás: A munkaügyi bírászkodás történetének kezdetei Szegeden (1918–1920). In Hajdú József (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Czucz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2016. 13–19.

Irodalomjegyzék

- A Magyar Országgyűlés irományai 1947–49.* 1. kötet.
A Magyar Országgyűlés naplói 1947–49. 3. kötet.
- Antal Tamás: A munkaügyi bíráskodás történetének kezdetei Szegeden (1918–1920). In Hajdú József (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2016. 13–19.
- Antal Tamás: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1938 és 1950 között. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből IV.* Budapest–Szeged, OBH, 2019. 62–97.
- Balogh Judit: A Hatásköri Bíróság (1907–1949). *Jogtörténeti Szemle*, 20. (2018), 1–2. 55–59.
- Bódiné Beliznai Kinga: A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben. *Jogtörténeti Szemle*, 21. (2019), 2. 19–29.
- Gerő Ernő: Követeljük, hogy a Kisgazdapárt teremtsen rendet a soraiban. *Délmagyarország*. 1946. december 10. 278. 1.
- Homoki-Nagy Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. *FORVM. Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 45–68.
- Kahler Frigyes – Zinner Tibor: Homo homini lupus – avagy a koncepciók ítélkezés jogállami álarcbán. In Jungi Eszter (szerk.): *Büntetőjogi tanulmányok*. XV. kötet. Veszprém, Győri Törvényszék, 2014. 7–96.
- Köbel Szilvia: *Az emberi jogok védelmezőiből a „nép ellenségei”: A Magyar Közigazgatási Bíróság megszüntetése 1949-ben*. Budapest, KRE ÁJK, 2020.
- Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875*. Budapest, Akadémiai, 1982.
- Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869: IV. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében. In Mezey Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére*. Budapest, Gondolat, 2005. 37–70.
- Máthé Gábor: A jogreformok „alkotmányos” tárgyalásának előkészítése. In Béli Gábor – Korsósné Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Pécs, Publikon, 2016. 177–184.
- Máthé Gábor: A bírói hatalom két alapvető törvénye. In Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2018. 195–203.
- Nánási László: A magyarországi népbíráskodás joganyaga, 1945–1950. In Gyenesi József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás*. Kecskemét, Adria, 2011. 6–55.
- Révész Béla: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1944–1990). A pártirányítás évtizedei*. Budapest, Magyar Közlöny, 2018.
- Rokolya Gábor: Leszámolás a polgári közjegyzőkkel (1945–1956). *FORVM. Acta Juridica et Politica*, 7. (2017) 1. 83–97.
- Rokolya Gábor: *Az államosított közjegyzőség története*. A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára, 78. Szeged, Iurisperitus, 2019.
- Tánczos-Szabó Ágota: „Ennek a tisztnek a viselése nagyon tövises”. Tanácsvezető bírók, népgyészek és laikus bírák a háború utáni felelősségre vonás folyamatában. In Gyenesi József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás*. Kecskemét, Adria, 2011. 78–87.
- Zinner Tibor: Dr. Tőreké Géza, a mindenkor hatalom őre? In Bódiné Beliznai Kinga (szerk.): *A Kúria és elnökei II.* Budapest, Kúria, 2015. 57–109.